

vet fél évszázados szakmai tevékenységével. Ennek illusztrálására álljon itt néhány idézet az említett írásból (507–508): „Egy tanár, legkivált az egyetemi oktató életének egyharmada a diákoké”, „Munkahelyemen arra törekedtem, hogy az értékes ismereteket adjam tovább, egy józan oktatási rendszerben. Ezen *belül* próbáltam modernizálni.”; „A Folklore Tanszéken külső előadók segítségével végre sok mindent felhoztunk az egyetemi színvonalra: a népzene-, néptáncoktatást, az etnológiát, a vallási néprajzot, a nemzetiségek néprajzát.”; „...sok minden érdekelt, és sokszor éreztem úgy, egy-egy tudományos problémát elég egyszer bemutatni.”

A szerző a kötetet Thomas A. Sebeok magyar származású szemiotikus, a nemzetközi szemiotika megteremtője emlékének ajánlja. A kötet maga pedig valódi, de közel sem teljes áttekintése egy életműnek, amely a magyarországi szemiotika és folklór kutatásában, színvonalának emelésében játszott kulcsfontosságú szerepet.

Isten éltesse sokáig az idén 80 éves Voigt Vilmost!

PÖLCZ ÁDÁM

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Két sajátos(an nagy) tájszótárról

1. KISS GÁBOR főszerk., Nagy magyar tájszótár. 55 000 népies, tájnyelvi és archaikus szó magyarázata. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2019. 1001 lap. – 2. SÁNTHA ATTILA, Bűhnagy székelly szótár. Ádám Gyula és Fodor István fotóival. Kárpát-medencei Tehetséggondozó Nonprofit Kft., Budapest, 2018. 471 lap

Talán nem túlzás kijelenteni: a tájszavak rendszeres gyűjtése, illetőleg közzététele már jó ideje – mintegy másfél évszázada –, vagyis a tudományos kezdetektől kiemelkedően eredményes területe a magyar dialektológiának. Felettébb öröndetes a tény, hogy napjainkban – amikor a nyelvjárások korábban nem tapasztalt mértékű visszaszorulásának, átalakulásának időszakát éljük – sem csökken a lelkesedés a tájszótárírás iránt. Olyannyira nem, hogy a közelmúltban több tájszótárral is tovább gazdagodott a magyar nyelvjárás. Ezek közül most két olyan sajátos munkáról esik szó, mely – a tudóstarsadalom igényeinek figyelembevételével mellett – főként a nyelvjárások iránt érdeklődő nagyközönségnek készült.

1. Nagy magyar tájszótár. A kötet célja az Előszó szerint: a „regionális tájszótárak megjelenése után eljött a tájszavak újabb rendszerezésének és a magyar nyelvjárási szókincs új leltározásának az ideje. Ezt az összegző feladatot látja el” a Nagy magyar tájszótár (7). A szótár jellegéről és céljáról néhány oldallal később is tájékoztatást kapunk: „tudományos igényességgel egy kötetbe szerkesztett, az érdeklődők széles rétege számára készült forrásjelölő, egynyelvű szótár” (18), más megnevezéssel magyarázó „adattár” (18). A szótár további célja, hogy a „magyar nyelvterület egy-egy részén – főleg idősebbek nyelvén – még napjainkban is használatos szavak – lexikai elemek – lexikona” legyen (18).

A Nagy magyar tájszótár összesen 1001 oldalas, figyelemre méltó kötet. A Tinta Könyvkiadó munkatársai már nagy lexikográfiai tapasztalattal rendelkezve láttak hozzá a kötet elkészítéséhez. A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta. A szótár

lényegében tallózó szótár, és ezzel új műfajt vezet be. (Ehhez kiegészítésül szolgálhat KISS JENŐ írása, aki Tájszótárírás és tájszótárak címmel írt a nyelvjárási lexikográfia módszertani problémáiról, és itt határozza meg a *tájszótár* fogalmát is [KISS 2002: 391–416]. Továbbá a Nagy magyar tájszótárt illető lexikográfiai kérdésekkel, felvetésekkel kapcsolatban lásd ITTÉS NÓRA írását is [2019: 503–513]). A mű segítségével lehet a nyelvjárási szókincs kutatóinak, keresőinek, mert a forrásokat is feltüntették, amelyekben fellelték a szavakat.

A szótárnak ez a sajátos, tallózó jellege (tehát nem az eddig kiadatlan vagy új gyűjtés megjelentetése) mellett szólhat az is, hogy a jelenkori tájszógyűjtést nehezíti a hagyományos paraszti gazdálkodás megszűnése, a parasztság mint társadalmi osztály visszaszorulása; továbbá a társadalmi-technikai korszerűsödés miatt csökkent a nyelvjárások nyelvhasználati színtereinek száma, ahogy a tájszavakat éltető körülményeké is, ezért „felgyorsult a hagyományos falusi életformához kötődő szavak archaizálódása” (KISS 2002: 392–393, 402). Jóllehet egyúttal hatékonyabb gyűjtési módszerekre is szükség van (KISS 2002: 392–393).

A nyelvjárási lexikográfia több szempontot is figyelembe vesz a tájszótárak készítése kapcsán. Beszélhetünk általános, regionális és helyi tájszótárakról (aszerint, hogy a szótárban összegyűjtött adatok az egész nyelvterületről, kisebb-nagyobb régiókból vagy egy településről származnak). A magyar tájszótárírás történetében például (a Nagy magyar tájszótár összeállítói által is felhasznált) az Új magyar tájszótár készítése során arra törekedtek, hogy „minél több nyomtatott és kézíratos forrást” feldolgozzanak (B. LŐRINCZY 1979: 9), köztük határon túli területekről származó adatokat is, tehát a szótár a magyar nyelvterület nagy részét érinti. Eltérő lehet, hogy a szerkesztők milyen szempontok szerint válogatnak a nyelvjárások szókészletéből (itt felmerülhet a valódi, jelentésbeli, alaki tájszavak, de az altipusokhoz tartozó tájszavak felhasználásának kérdése is), vagy például a frazeologizmusok kezelésének nehézségei úgyszintén. Továbbá eltérők lehetnek a címszó felépítésére vonatkozó elvárások is (KISS 2002: 398–412). – A Nagy magyar tájszótárt illető adatokról később lesz szó.

A magyar tájszótár-tipológiára, a tájszótárakra vonatkozó szakirodalomban nem ismeretlen a laikusok, az érdeklődők széles rétegének figyelembevétele, ezt a célt határozta meg a Nagy magyar tájszótár szerkesztője az Előszóban. Tudniillik a tájszótárak használóinak köre sokféle lehet, „elsősorban nyelvészek, de néprajzosok, helytörténészek, a művelődéstörténet kutatói, anyanyelvi tanárok, érdeklődő laikusok is használják őket” (KISS 2002: 392). Továbbá egy tájszótár készítőjének figyelembe kell vennie azt is, mi a célja a szótárral, tehát „[m]ilyen érdeklődésnek kíván a leginkább megfelelni a szótáríró” (KISS 2002: 395). A Nagy magyar tájszótár nyilvánvalóan az érdeklődők széles rétegét célozza meg.

A Nagy magyar tájszótár előszava tájékoztatja az olvasót arról, hogy 20 regionális tájszótárból, 2 általános magyar tájszótárból, egy nyelvatlaszból és 2 magyar értelmező szótárból gyűjtötték ki a táj- és népnyelvi szóadatokat a magyarázatokkal és a definíciókkal együtt (10–11). A 20, korábban megjelent regionális tájszótárt úgy választották ki, hogy ezek „a Kárpát-medencei magyar nyelvterület jelentős részét lefedjék” (9). A viszonylagosan egyenletes eloszlás volt tehát a cél. A felhasznált szótárakat rövidítve, továbbá a rövidítések feloldásával A Nagy magyar tájszótár forrásai és a források rövidítése című fejezetben (21) sorolják fel. Az Előszóhoz térkép is kapcsolódik (A Nagy magyar tájszótár forrásainak területi megoszlása címmel, 9), ezen követhető nyomon, mely területekről származnak a gyűjtött adatok. A felhasznált források válogatásának érdeme, hogy a ma-

gyar nyelvterület minél nagyobb részének érintésére törekedett. Mivel az anyaggyűjtés 2012-ben lezárult (10–11), az ezután megjelent tájszótárak anyaga nem kerülhetett bele a kötetbe (így például a PÉNTEK JÁNOS szerkesztette A moldvai magyar tájnyelv szótára). Megjegyzendő, hogy a Tinta Könyvkiadóban készült el a Tájszavak – A magyar nyelvjárások atlaszának szavai, szóalakjai című szótár is, ez szerepel a forrásaik között; ennek munkálatai 2012-ben fejeződtek be (10). Érdemes lenne a határon túli kutatókkal is együttműködni a tájszógyűjteményekkel kapcsolatosan. Jóllehet az ÉrtSz. hét kötete és az ÉKsz.² nem tájszótár, ezeket is a felhasznált kötetek között találjuk. Az Előszó megállapítása szerint „a tájszótárak szóanyagát jól kiegészítik az értelmező szótárakból kigyűjtött népies és tájnyelvi minősítéssel ellátott szavak” (10), mert „mindkét szótár szak- és stílusminősítésekkel látta el” az értelmezett szavakat (uo.). Az említett két szótárból a népies és a tájnyelvi minősítéssel jelölteket gyűjtötték ki és dolgozták fel.

A kötet érdeme, hogy a közölt tájszavak az élet számos területét érintik, mert bekerültek a tájszótárba a falusi foglalkozások, a földművelés, az állattenyésztés, a kertészet, az erdőgazdasági munkálatok, a halászat, a háziipar szavai, az erdei és mezei növények gyűjtésére vonatkozó szavak, a népi gyógyászat, a népi táplálkozás, a helyi népviseletek fogalomkincse, hajdani hiedelmek, babonák szóanyaga (18); például „*butnár* ’kerégyártó, bodnár’, Úmtsz.” (110); „*cötkény* ’mocsári kutyatej’, Mtsz.” (126); „*kézvonó* ’kétnyelű, kb. 30–40 cm hosszú pengéjű gyalufajta, amelyet a szélesebb deszka és a zsindegyalulására használtak; vonókés’, Főr., Kézd., Mtsz.” (444).

Az Előszóban az alkalmazott módszerről is tájékoztatást kapunk; erről bővebben A Nagy magyar tájszótár anyaggyűjtésének a menete, a szótár forrásai és A Nagy magyar tájszótár szerkesztése című fejezetek szólnak (9–11). A tájszótárakból kijelölték a Nagy magyar tájszótárba kerülő tájszavakat a magyarázatokkal, definíciókkal együtt; a „kijelölés vállaltan szubjektív volt” (10). A szótárhasználó tehát értesül róla, hogy a szótárszerkesztő egyéni ítélete döntött arról, mely szavak kerültek be ebbe a tájszótárba.

A nyelvjárások iránt érdeklődő, de nem dialektológus olvasók valószínűleg örömmel fogadják, hogy ezután nem kell beszerezniük vagy kézbe venniük több kötetnyi tájszótárt, hanem elegendő csupán egyetlen gyűjteményt a könyvespolcon tartaniuk, ha a Kárpát-medence nyelvjárásainak tájszavairól szeretnének képet kapni. A Nagy magyar tájszótár rövid szócikkei az érdeklődő olvasó számára minden bizonnyal elegendő információt tartalmaznak; a szakembernek viszont a bővebb filológiai apparátusért a forrásul szolgáló korábbi tájszótárakhoz kell fordulnia.

Az Előszó a tudományos előzményekre és eredményekre is kitér A nép nyelve felé fordulás, A nyelv területi változatossága és A Nagy magyar tájszótár előzményei, a korábbi magyar tájszótárak című főbb fejezetekben (5–7). Röviden szól a nép nyelve iránt való érdeklődés történetéről, utal arra, hogy már korán felismerték: a magyar nyelv területi változatokra tagolódik; továbbá a hangtani és a szókészletet illető különbségekre is korán felfigyeltek. Az Előszó a KISS JENŐ szerkesztette Magyar dialektológia című egyetemi tankönyv (MDial.) által bemutatott tíz nyelvjárási területet is felsorolja. A *tájszó* fogalmát a kötet olvasója először a SZINNYEI JÓZSEF Magyar tájszótárának (MTsz.) bevezetőjéből vett definíció alapján ismerheti meg (tulajdonképpen tájszavak, jelentésbeli tájszavak, alak szerinti tájszavak); de a ma használatos megnevezésekről is tájékozódhat (valódi, jelentésbeli és alaki tájszó). A nem dialektológus olvasónak szólnak itt a példák (l. *padmaly*, *ablak*, *estve*) és a magyarázatok.

A Nagy magyar tájszótár felépítése, statisztikai adatai című részből (11–17) megtudhatjuk a szócikkek számát (51 405), és itt a címszók jellemzőiről is tájékoztatást kapunk. A nem nyelvész olvasónak kedvező lehet, hogy a szótárban nem használták a szaktudományi célokat szolgáló mellékjeles írásmódot. Nem jelölték például a magánhangzók köznyelvtől eltérő ejtémódját és a kettőshangzókat sem. A *j ~ ly* hang jelölésénél viszont meghagyták az eredeti írásmódot a források közti eltérések miatt. A címszókról szóló alfejezetekben (11–17) tájékoztatást kapunk többek között az egymáshoz közel álló alakváltozatok szótárba kerüléséről, a címszók számáról, a homonimák (azonos alakú, de eltérő szófajú szavak) elkülönítéséről, a címszók szófajjelöléséről, stilisztikai minősítéséről, jelentésének vagy jelentéseinek megadásáról, a források feltüntetéséről is.

Szintén a nem szakember olvasónak szól a Magyarázat a Nagy magyar tájszótár szócikkeinek „olvasásához” című fejezet, nekik lehet ez segítség a szótár szócikkeinek értelmezéséhez (17). Itt tájékoztatást kapunk a szócikkek felépítéséről, elrendezéséről – ez hasznos lehet a szótárolvasáshoz nem szokott érdeklődők számára. Álljon itt az 1. példa:

suk¹ *ige* **1.** dob; lök [Mtsz] **2.** döf;
szúr [Mtsz]
suk², **sukk** *fn* régi
hosszmérték: a két ököl
és az egymás felé fordított két
hüvelykujj együttes hossza,
kb. 30–40 cm [Bok, Bús, Ész,
För, Hoh, Kisk, Sár, Szam, Szeg,
Úmts]

Az olvasó megtudhatja ebből, hogy a *suk* szó igeként és főnévként is használatos lehet, erre utalnak a szófaji jelzések és a felső indexszámok. Az ige után következő vastagon szedett sorsszámok után található a két jelentés, továbbá a szó forrása is. A főnév esetében a vessző után a hosszú *k*-s ejtésre utaló változat is megtalálható (17).

A filológusoknak és a tájszavak iránt mélyebben érdeklődőknek is hasznos lehet, hogy a címszavak forrását is feltüntették, így tehát az egyes szócikkek végén „mindegyik nyelvi elem, szó visszakereshető az eredeti forrásban” (18).

A szótárnak feltétlenül érdeme a kulturális hagyományok iránti elkötelezettség. Az Előszó megállapítása szerint a címszavak bemutatják a „mára szinte teljesen letűnt paraszti világot és a visszaszorult paraszti gazdálkodást, tipikus munkafolyamatait, tárgyait, tevékenységeit” (18). A címszavak a „hajdani élet mindennapjairól” (18) nyújtanak ismereteket, ezért e „szótár az elmúlt évszázadok művelődéstörténeti ismerettára és a magyar nemzeti műveltség enciklopédiája” (18).

A főszerkesztő munkatársaként a kötet megszerkesztésben közreműködött JÁKFALVI ANIKÓ és MANDL ORSOLYA. Az adatgyűjtésben együttműködött BATÓ MARGIT, CSESZKÓ RENÁTA, MÜLLNER BARBARA és VORÁK NOÉMI.

2. Bühnagy székelj szótár. Nagyon dicséretes, ha egy szótári vállalkozást utógon-dozás, tartalmi finomítás-bővítés követ; hiszen jól tudjuk: akár a köznyelv, akár a nyelv-járások valamelyike teljes szókincsének felgyűjtése lehetetlen, nyilván célként meg sem

jelölhető, legfeljebb a teljességre törekvés jegyében, azt soha el nem érve végezhetjük munkánkat. Ennek tudatában látott napvilágot a SÁNTHA ATTILA nevével fémjelzett, s ORBÁN JÁNOS DÉNES szerkesztette kötet, a Bühnagy székely szótár. Sajnos a kiadvány szakmai lektora nincs feltüntetve. A kötet első kiadása – Székely szótár címmel – 2004-ben jelent meg. SÁNTHA ATTILA szándéka az volt, hogy két év alatt elkészíti ennek javított, (jócskán) bővített kiadását. Egyéb tényezők folytán azonban e vállalkozás befejezése – érthető okok miatt – az említett két év helyett tizenhárom évet váratott magára. – Egyéb-ként a szótárról több ismertetés is napvilágot látott a közelmúltban: néhány kérdésről hasonlóképpen vélekedik PÉNTEK (2019) és KUSZÁLIK (2019) is.

A kötet nyomdai kivitelezése figyelemre méltó: hamar kitűnik, hogy a könyv dekoratív volta legalább annyira lényeges elem, mint maga a tartalom. S jól is van ez így, mert noha a kiadványra kisebb-nagyobb mértékben számot tarthat a téma szakavatott kutatója is, elsősorban mégis tudományos ismeretterjesztő-népszerűsítő munkával van dolgunk: „könyvemnek kimondott szakmai szerepet – és hasznot – is szántam” (5, a kiemelés tőlem: F. G.). Majd másutt: „a kutató meg az olvasó egyaránt felcsillanó szemmel ízeletti majd e tájnyelv mazsoláit” (5). Funkciójára nézve pedig e szótár „valahol a tájszótár és az etimológiai szótár határán helyezkedik el” (29). E keménytablás, betűregiszteres, műnyomó papírra nyomott kötetet ÁDÁM GYULA és FODOR ISTVÁN szemet gyönyörködtető fotói illusztrálják. A színes fényképek nagyban hozzájárulnak a székely táj és nép megismeréséhez. A szótár a Kárpát-medencei Tehetséggondozó Nonprofit Kft. kiadásában jelent meg az Előretolt Helyőrség Íróakadémia programjának keretén belül. A kötet megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatta. Örömdetes, hogy a kiadás feltételei ennyire sokoldalúan biztosítva voltak.

A székely emberek, kiknek törhetetlen szikárságát és töretlen ügybuzgóságát az évszázadok során frazémák, népmesék stb. sokasága örököltette meg, sokunk előtt ismereteseek. SÁNTHA ATTILA gyűjtőmunkájának motivációját az alapokhoz, vagyis az eredet, s általa a népi önazonosság mibenlétének kereséséig vezeti vissza; s innen tereli át a szót a székely nyelvetterület s identitás különállóságára, a magyar nyelvi régió részlegei egyikének önmagában is egészes voltára. Jóllehet a két évtizeddel ezelőtt megkezdett gyűjtést ez indította el, de aztán a folytatáshoz a nyelvi valóság adta a további lökést. A védőborító hátsó fulén olvasható, közvetlen stílusban, de velősen megfogalmazott hitvallása kendőzetlenül tanúskodik erről: „Azt akartam, hogy az a hihetetlen nyelvi gazdagság, már-már a filmekre jellemző képszerűség, mely a székely nyelvjárások sajátja, élő maradjon egy olyan korban is, amelyben a televízió, a rádió standard magyarja úgy nyírja ki a helyi sajátosságokat, hogy nem marad utána más, csak por és hamu.”

A súlyos kötetet kezünkbe véve s kinyitva, mindjárt a *pinarágó*, *picsavágó* szócikkével találjuk magunkat szemben, ha beleolvasunk a védőborító elülső fulén található szövegbe. E rendkívül gondolatébresztő címszó jelentését itt egy közlési helyzetbe ágyazva ismerhetjük meg. A sorozatcímdalton a következő áll: „Székely termék. Pálinka, bicska, művészet.” Majd még beljebb haladva a kolofonoldalon ez áll: „Második, átdolgozott, javított, jelentősen bővített, és egyébként is mindenben sokkal jobb kiadás.” Aztán az előszóban ezt olvashatjuk: „E székelyi szójegyzék [...] hozzájárul majd [...] hogy [...] a társtudományok szakértői rendet vághassanak az eredetmítoszok [...] rengetegében [...]” (5). Mindezeket – pontosabban: legalább ezeket – figyelembe véve nehezen tudunk szabadulni a gondolattól: vajon a szerző nem erős figyelemfelkeltő szándéktól vezérelve kölcsönzött-e szótárának bulvár jelleget?

A szótári rész előtt a kötet – a köszönetnyilvánításokat nem számolva – hét nagyobb fejezetet tartalmaz, összesen 36 oldalon. Az első nagy fejezet (Tájszótár-jellegű gyűjtés, 9–12) a szótárba felvett szavak típusát, a gyűjtés menetét és az anyag feldolgozásának folyamatát taglalja. A fejezetcímben található pontosítás indokolt, ti. *szótár*-ról és nem *tájszótár*-ról beszélünk, hiszen – ahogyan a szerző ki is fejtí (9) – a kiadvány számos olyan tájegység szókészletébe ad betekintést, mely földrajzi értelemben egymással nem függ össze, mégis: az itt élő székelység közös identitással bír. A szótár a székely népcsoportra jellemző szavak nyilván nem teljes, de bőséges tárházát adja, mely szavak alapvetően öt csoportba sorolhatók. Az egyik a székelységei belül egy kisebb rész által használt tulajdonképpeni tájszavak köre. A második olyan székely szavakat tartalmaz, melyek az egész székely tájegységen belül ismertek. A székelyeken kívüli erdélyi magyarok által is használt erdélyi tájszók köre alkotja a harmadik kategóriát. Majd a negyediket azon népi nyelvi szavak adják, melyek a magyar nyelvterület több más pontján is használatosak. Végül elvétve olyan egyéb, nagyon ritkán használt köznyelvi szavak is bekerültek a szótárba, melyeket jószerivel minden magyarul beszélő megért. A szótár használatának megkönnyítésére a második–negyedik kategóriába tartozó szavakat különféle (egészen kifejező) képelekkel látták el.

A gyűjtés a 2000-es évek elején kezdődött, méghozzá annak hagyományos formájától eltérően, egy erdélyi internetes portálon keresztül. A gyűjtőmunkát később a Romániai Magyar Szó napilap is segítette. Hála a székelyek lelkes igyekezetének a feldolgozandó korpusz bőséges volta miatt már a szótár első kiadásakor felmerült egy újabb kiadás ötlete. Különleges ékessége e kiadványnak, hogy olyan szavakat is magába foglal, melyek mind ez ideig nyomtatásban nem jelentek meg. A Kárpát-medence egészére nézve egységes digitális (táj)szótári, illetőleg teljes sűrűségű kutatópont-hálózattal bíró geolingvisztikai adatbázis híján a legnagyobb nehézség az anyag feldolgozása során jelentkezett. Nehéz ugyanis elkülöníteni a magyar szókincsen belül azt a részt, mely a több irányba széttelpeedett székelyeket jellemzi, mivel széttelpezésük irányának megjelöléséhez jószerével csak a nyelv földrajzi vizsgálatoktól várhatunk segítséget. Dicséretes, hogy a szerző annak ellenére törekedett a tájszavak települési elterjedtségének megállapításra és jelzésére, hogy ebben hol kisebb, hol nagyobb mértékű bizonytalansággal is számolnia kellett.

A második fő fejezet arról szól: Hol laknak a székelyek? (12–23). Valóban fontos kérdés ez a táji eredetű szavak vizsgálatánál, s nem is olyan egyszerű pontosan megválaszolni, hol élnek székelyek, illetőleg székely identitású, eredettudatú emberek. A szerkesztő e kérdéskört alaposan körüljárva nyolc nagyobb csoportot különít el, s ennek segítségével osztályozza a szókészletet. Az elsőbe a Székelyföld földrajzi-néprajzi alapon vett kisebb területi egységei tartoznak, vagyis Marosszék, Udvarhelyszék, Sepsiszek, Kézdiszek, Orbaiszek, Csíkszek és Aranyosszek. A második a Barcaságot, Fogarásföldet és Szászföldet, vagyis a Királyföldet foglalja magában: azaz a déli szász vidéket, melyen elsősorban, nyelvjárás szerint, kisebbségben élnek székelyek, s őrzik a székely nyelvjárási sajátosságokat (Hétfalu, továbbá Halmagy, Oltszakadát, Datk, Kóbor stb.). A harmadik csoportba a moldvai székelyek, a negyedikbe egy hányatott sorsú népcsoport, a bukovinai székelyek tartoznak. Majd a következő, ötödik csoport azon székely eredettudattal bíró székelyeket foglalja magában, akik a Királyföld határán, a Hunyad megyei várostól, Szászvárostól nyugatra laknak, egészen Vajdahunyadig (Lozsád, Rákost stb.). Önálló csoportot kapnak azok a székelyek is (sorrendben a hatodikot), akik az újabb korban kerültek át más városokba, tájegységekre (pl. Kolozsvárra, Tövishát néhány településére stb.) telepítéssel,

kitelepítéssel. A székely nyelvjárás hatása nyilván a szomszédságban, tehát a Mezőségen és Moldvában is érződik a szókészleten, ezt fogja egybe érintőlegesen a hetedik csoport. A nyolcadik csoport a korai, Erdély nélküli Magyar Királyság gyeptüvékeit sorra véve mutatja be a régi székelységet s a távolabbi kapcsolatokat.

A következő, harmadik nagy fejezet a székely szavak eredetét, származásának csoportjait mutatja be (Mit mutat a szavak eredete?, 23–29). A székely tájszókészlet csoportosítása során külön alfejezetet kapnak a megőrzött régiségek (pl. *gac* 'cserjés, gazos' stb., *pet* 'hímvesző, kisgyermek hímveszője' stb.), a gyermeknyelvi eredetű szavak (*bók*, *bóka*, *botika* 'fej gyermeknyelven'; *cocó*, *cucó* 'csikó, ló gyermeknyelven' stb.), valamint a jövevényszavak. Ez utóbbi rész, mely a székelyeknek a „dél-nyugati szlávokkal” való kapcsolatát taglalja, sőt vitatja, a jövevényszavaknak alapvetően három típusát különíti el. A ruszin (orosz), ukrán jövevényszavakat (pl. biztosan ilyen eredetű a *kujak*, *kulyak* 'ököl'; *lok* 'sík terület, vízmenti lapály'; csak feltételeesen sorolható e csoportba a *buják* 'forróvérű', a *csepesz* 'főköttő' stb.), az ötörök (bolgár-török) jövevényszavakat (pl. *bü*, *büh* 'rossz, undok, ocsmány'; *ját*, *jád* 'drusza, esetleg barát' stb.) és a legnagyobb számban előforduló, román eredetű jövevényszavakat (pl. *kájmán* 'az eszterán vagy erdei szálláson mindenek szolga'; *lindik* 'csikló' stb.).

A szócikkek felépítését taglalja a negyedik főbb fejezet (A szócikkek felépítése, 29–30). Alapvető szabályként jelölte meg a szerző, hogy – a szótár olvashatóssá tétele érdekében – lehetőleg kerülje a rövidítések használatát. Ez magyarázza például, hogy a települések neve is teljes alakban szerepel az egyes szócikkeknel. Másutt viszont érvényesül a helytakarékoság elve: például a címszók szófaji besorolása mint hagyományos lexikográfiai tartozék elmaradt, elhagyásának megindoklására érvként hozza fel a szerző, hogy ez könnyűszerrel világossá válik a szövegkörnyezetből a példaszövegek által. A szócikk élén áll maga a befoglaló szócsalád (ha van), majd ezt követi a címszó félkövér betűtípussal, s annak jelentése kurzívvval szedve. Majd következik az adott szó tájszótárakban, szójegyzékekben való adatolásának megjelölése, a gyűjtés helyének feltüntetésével együtt, illetve alkalmanként annak a tájegységnek a jelzése, ahol használatban van a szó. Ez után áll (ha van) maga a köznyelvi vagy irodalmi példaszöveg. Sorra követi(k) ezt az egy szócsaládba tartozó (al)címszó(k), az előbb megadott formában, (újabb) jelentésmegadással, példaanyaggal együtt. A szócsalád végén áll a szócsalád – s azon belül az egyes szavak – etimológiájának taglalása. Majd a szakaszt egy vízszintes vonal zárja.

A forrásokat mutatja be az ötödik fejezet (30–32). E negyvenhat forrásművet tartalmazó listában megtalálhatók a székelység szempontjából fontos nyelvészeti témájú – részint román, részint magyar nyelvű – elméleti-történeti munkák, értelmező szótárak, tájszótárak, lexikonok stb. A hatodik fejezet azokat a rövidítéseket veszi sorra, amelyek az etimológiai résznél, illetőleg az etimológiai szótárakból vett idézetekben fordulnak elő (32).

Az utolsó nagyobb fejezet, a hetedik, a helynevek használatának nehézségeit járja körül (Településnevek kérdése, 33), tudniillik az elmúlt majdnem száz évben többször is módosították a településneveket. Ezért a szócikkekben a legfrissebb, 2001-es, illetőleg 2002-es (román) törvényi szabályozás alapján megállapított hivatalos helynevek használatosak. A szótári rész előtti szakasz az adatközlőknek és lektoroknak szóló – név szerinti – köszönetnyilvánítással zárul (34–35), majd ezt követi a szótár anyaga mintegy 435 oldalon (37–471).

A kéziratok kényszerű lezárása miatt minden megjelent mű egy adott állapotba, pillanatba ad betekintést. Jóllehet e szótári vállalkozás már az előzőnek bővített, javított változata, mégsem mondhatjuk, hogy idővel ne bővíthetne tovább. Sok egyéb – minden bizonnyal: előttünk ismeretlen – indokon kívül e mellett szól, hogy részint van egy több kötetből álló, de (tudomásunk szerint) még kéziratban lévő székely nyelvatlasz. Igaz, hogy ebből merít a SzNySz., de javarészt még feldolgozatlan a benne rejlő anyag-mennyiség. Részint vannak még további, kiadatlan regionális székely atlaszok is. Sőt, mindezen korpuszokra építve egy teljes, digitális formájú adatbázis létrehozása és közvétele rendkívül előremutató lenne, s bár a dialektológusok számának az utóbbi időben tapasztalt erőteljes csökkenése lassíthatja a kivitelezés folyamatát; mégis bizton reménykedünk e vállalkozás sikerében, melynek legalább annyira örvendezne a tudományos közélet, mint korábban a CsángA. megszületésének.

Hivatkozott irodalom

- CsángA. = *A moldvai csángó nyelvjárás atlasza* 1–2. Szerk. GÁLFFY MÓZES – MÁRTON GYULA – SZABÓ T. ATTILA. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 193. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1991.
- ÉKsz.² = *Magyar értelmező kéziszótár*. Főszerk. PUSZTAI FERENC. 2., átdolgozott kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.
- ÉrtSz. = *A magyar nyelv értelmező szótára* 1–7. Főszerk. BÁRCZI GÉZA – ORSZÁGH LÁSZLÓ. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959–1962.
- ITTÉS NÓRA 2019. Az eltűnt szakmaiság nyomában. *Magyar Nyelvőr* 143: 503–513.
- KISS GÁBOR – BATÓ MARGIT szerk. 2002. *Tájszavak. A magyar nyelvjárások atlaszának szavai, szóalakjai*. Tinta Kiadó, Budapest.
- KISS JENŐ 2002. Tájszótárírás és tájszótárak. *Magyar Nyelvőr* 126: 391–416.
- KUSZÁLIK PÉTER 2019. Bűh-e? A'há! In: Uő, *Az intrikus kritikus. Mörfi pamfletáriuma*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda. 77–109.
- B. LŐRINCZY ÉVA 1979. Előszó. In: *ÚMTsz.* 1: 7–10.
- MDial. = *Magyar dialektológia*. Szerk. KISS JENŐ. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
- MMTnySz. = *A moldvai magyar tájnyelv szótára* 1–2. Szerk. PÉNTEK JÁNOS. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2016–2018.
- MTsz. = SZINNYEI JÓZSEF, *Magyar tájszótár* 1–2. Hornyánszky, Budapest, 1893–1901.
- SzNySz. = *Székely nyelvföldrajzi szótár*. Összeáll. GÁLFFY MÓZES – MÁRTON GYULA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.
- PÉNTEK JÁNOS 2019. A székely nyelvjárás írói tájszótára: a Bűhnagy szótár. *Székelyföld* 2019/4: 137–150.
- SÁNTHA ATTILA szerk. 2004. *Székely szótár*. Havas Kiadó, Kézdivásárhely.
- ÚMTsz. = *Új magyar tájszótár* 1–5. Főszerk. B. LŐRINCZY ÉVA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979–2010.

FERENCZI GÁBOR
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem
Magyarságtudományi Intézet

PÁL HELÉN
Magyarságtudományi Intézet